

KIEMELKEDŐ FORRÁSKIADVÁNY AZ ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁS TÖRTÉNETÉRŐL

MAGYAR SZABADSÁGHARCOSOK A FASIZMUS ELLEN

Több mint kilencszáz oldalas, gazdag anyagú dokumentumkiadvánnyal gazdagodott a magyar történettudomány. Harsányi János őrnagy, a Hadtörténelmi Intézet Levéltári Osztályának vezetője szerkesztette Gazi József tudományos munkatárs közreműködésével. A kötet megjelentetésével — mint az eddig napvilágot látott ismertetések is kiemelik — régi adósságából törlesztett a kutatás.

A *Tiszatáj* hasábjain már írtunk arról, hogy a legújabbkori magyar történelem korszerű, tudományos, marxista feldolgozásának legfontosabb előfeltételei közé tartozik a minél nagyobb arányú, sokoldalú anyaggyűjtés, s ami ezzel egyet jelent: a legjelentősebb dokumentumok közzététele. Sem a második világháború magyar vonatkozásairól, sem pedig a felszabadulás időszakának történetéről mindaddig nem születhet meg a végleges szintézis, amíg mélységükben és mellékes vonatkozásaikban egyaránt fel nem tárjuk az összefüggéseket hordozó forrásokat. Csak az egykorú és mai forrásanyagok (hivatalos iratok, magánfeljegyzések és levelezések, sajtó, film, visszaemlékezések stb.) minél erőteljesebb, minden fontosabb tényre kiterjedő — s nemegyszer csak hatalmas munka árán elérhető — szembesítésével, összevetésével lehet eljutni a megalapozott következtetésekkéig, az eddig ismert fő erővonalak megragadásán túl a nagyon fontos részletekig, a jelentősen módosító helyi mozzanatokig.

A Harsányi János szerkesztette forráskiadvány ennek a magasabb követelménynek tesz eleget. A kötettel kapcsolatos hosszú, gondos feltáró munkáról már korábban több résztanulmány, anyagközlés tanúskodott.

Az összesen 246 dokumentumot tartalmazó s az 1941—1945 közötti időszakot felölelő, rendkívül széles körű gyűjtemény a második világháború magyar történelmének eddig csak a csúcspontjaiban (s ebből következőleg eléggé hézagosan) ismert területével, az antifasiszta ellenállás legfejlettebb formájával, a magyar partizánmozgalommal foglalkozik. Eddig — elsősorban a résztvevők nagy forrásértékű emlékiratait és közléseit alapján — e témából főként a szovjet hadifogságba került magyarokból szervezett partizánosztagok tevékenysége és a főváros körüli ellenállás részletei, valamint Bajcsy-Zsilinszky Endre és a

köréje csoportosultak működése volt ismert. Az illegális Kommunista Pártnak a magyar antifasiszta mozgalom szervezése során kifejtett hősiességéről is főként hasonló források alapján tudtuk a legfontosabbakat.

A most megjelent kötet legfőbb — s a történeti köztudat szempontjából eléggé nem hangsúlyozható — eredménye az, hogy a tények felsorakoztatásával be tudja bizonyítani: *Ha Magyarországon nem is bontakozott ki olyan méretű, olyan jelentőségű partizánmozgalom mint a Szovjetunióban, Jugoszláviában vagy Franciaországban és Olaszországban, annai mégis erőteljesebb, számottevőbb volt, mint az eddig ismert adatok alapján hittük.* A gyűjteményből az is kiderül, hogy a németek által leigázott Európa szinte minden országában voltak olyan szabadságszerető hazánkfiai, akik fegyverrel a kezükben, saját elhatározásukból, más népek oldalán szembeszálltak a fasizmussal. Ennek dokumentálásához a hazai forráslehetőségeken kívül a legkülönbözőbb külföldi gyűjtemények (első helyen a Szovjetunióban, továbbá Lengyelországban és Jugoszláviában található iratok, emlékek voltak fontosak) anyagát is fel kellett tárni. Meglepően gazdagnak vélhetjük a volt partizánok személyes okmányait, iratait, a rájuk vonatkozó s a legkülönbözőbb — ma már elérhetetlen — sajtótermékekben (dániai, franciaországi magyar nyomatosokban, pl. amelyek kis példányszámban, illegálisan jelentek meg!) megjelent cikkeket stb. magában foglaló, s a Hadtörténelmi Intézetben létrehozott *Partizángyűjteményt* is, a közzétett anyagból ítélve. A kötet fő erősségei közé tartozik s a munkát a nemzetközi érdeklődés kielégítésére is kitűnően alkalmassá teszi ez a legszélesebben értelmezett s földrajzi értelemben vett területi kitágítás.

A szerkesztőt dicséri az a helyes feladatfelismerés is, hogy hűségesen igyekezett visszaadni, dokumentumokkal tükröztetni az *ellenállás különböző tudatossági fokozatait.*

Egyetérthetünk azzal, hogy a maga módján és a maga körülményei között ellenálló volt az a gyomai parasztember is, aki a beszolgáltatás megtagadására és a függetlenségi mozgalom támogatására buzdította ismerőseit. S az ellenállók sorában a helye annak a magyar katonatisztnak, aki az elvakult szovjetellenes

propagandával szemben már 1942 elején bátran hangoztatni merete, hogy az igazság a Szovjetunió és szövetségesei oldalán van, s a hitleri Németország el fogja bukni a háborút. Ilyen esetek ezrével előfordultak, s a szembenállás egyszerűbb módjainak tömegességét mutatják.

Nehéz volna még vázlatosan is a kötet legértékesebb, legnevezetesebb dokumentumairól szólni. Mégis úgy érezzük, fel kell hívunk a figyelmet olyan iratokra, amelyek népünk történetének kiemelkedő hőseiről beszélnek. Schönherz Zoltán és társai, Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kiss János altábornagy és bajtársai periratai a gyűjtemény legfontosabb lapjait jelentik. Megdöbbentő valamennyi vádiratban és hadbírósgai ítéletben az a merev és rideg szűkszavúság, a paragrafusok mögé bújó, gyökeréig emberellenes szadizmus, amellyel a szabadságszerető vezető embereket és az egyszerű közhonvédeket golyó általi halálra ítélték. S a hivatalos, precíz jogászkodás mögül is kivállan a bíróság elé került kommunisták, partizánok és hazafiak elszántasága, hite a szabad, emberhez méltó világ eljövételében.

A gyűjtemény *tudományos színvonaláról* is csak az elismerés hangján szólhatunk. Harsányi János magvas és a lényegre, az elvi kérdésekre szorítókozó bevezetőjén kívül sokoldalú apparátus

(szöveg közbeni magyarázó és kiegészítő jegyzetek, forráskritikai észrevételek, név-, helynév- és tárgymutató, időrendi táblázat és 568 címet felölelő, nemzetközi kitekintésű, válogatott bibliográfia!) segíti a kötetben való gyors tájékozódást és a további kutatásokat. Nagyon hasznos és értékes a mellékletként csatolt képanyag, bár részben már mert felvételeket tartalmaz. (Kár, hogy csak egyívnyi az egész, három-négy ívnyi közlésre méltó fénykép bizonyára akadt.) Feltételezzük, hogy a kötetből kimaradt visszaemlékezések megjelentetésére külön gyűjtemény formájában kerül majd sor. Bár nagyon tanulságos kísérlet lett volna az iratokkal párhuzamosan az emlékezések beiktatása is, szembesítve és forráskritikai szempontból összevetve őket egymással.

A Dél-Alföldön élők kevés olyan dokumentumot találhatnak a kötetben, amely tájunkkal volna kapcsolatos. Az a néhány azonban, ami szerepel, jól mutatja, hogy az e vidékről származott katonák, hadifoglyok sem maradtak ki a partizánmozgalomból. A kötet helyesen tükrözi azt, hogy Budapest környéke és az ország északi része volt az antifasiszta fegyveres ellenállás első számú színtere, az 1944 októberében felszabadult Dél-Magyarországon erre nem került sor, hála a Vörös Hadsereg gyors hadműveleteinek. (Zrínyi Katonai Kiadó 1966.)

SZABÓ FERENC

AZ ÚJ TERMÉS-SOROZAT KIEMELKEDŐ VERSESKÖNYVEI

RATKÓ JÓZSEF: FÉLELEM NÉLKÜL

Verseskötet, de mégsem a versekről szólnék előbb, hanem a kötethez csatolt prózai írásról, melynek műfaját nehéz lenne meghatározni. Költemények prózában. Önéletrajzi töredékek, melyek nélkül sok vonatkozásban homályban maradnának Ratkó József versei. Emlékképek ezek az ifjúságról, a szerző is kegyetlen írásnak nevezi, félelmesen pontos és éles emlékképek. A személyes sorson túl a kor emberének sorsa is ez, ezzel emelődnek a csak vele történt dolgok egy általánosabb érvényű gondolat kifejezésének lehetőségére.

Ratkó József nagyon mélyről, a társadalmilag alig kvalifikálható rétegek világából érkezett az irodalomba. Verseinek és említett önéletrajzi jegyzeteinek olvastán ez az első, megdöbbentő gondolatunk: ilyen mélyről is lehet jönni, ilyen rettenetes szorítók közül mégis

csak kitörhetett és szépre vágyó verseket írhat valaki? E mélyről jötségek teszi érthetővé magatartását is. A kötet címe: *Félelem nélkül*, a kötetben van egy ciklus *Félelem* címmel. Az egész könyvet szívszorítóan áthatja a megélt szenvedések miatti szorongás érzése. E versek annak a mozdulatnak lírai áttételű jelentkezései, melyet az *Alföld* bemutató cikke találóan nevezett Ratkó József legjellemzőbb emberi és költői vonásának: „Egy magas, sovány gyerek ül egy sámlin a félhomályban, felsőtestével kissé hátrahúzóva, jobb karját kifelé fordított tenyérrel magasan a feje fölé emelve”. (Ratkó önéletrajzából idézi az *Alföld* 1965. 12. száma.) Ez a „védekezés és félelem”, a gyermekkorban beidegződött és ma is elevenen élő magatartásformája szinte kényszeríti a szerzőt az önvédelem és az önkifejezés legprivátabb